

ממזרים סימון ומחיקה

עורכות:

נורית יעקבס־ינון ואמילי ד' בילסקי

מדרשי ממזרים – אליזבט גולדוין

לא יבא ממזר בקהל ה', גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה' (דברים כג, ג)

אמרו חכמים, 'משרבו המנאפין, פסקו המים המאררים. רבן יוחנן הפסיקו' (סוטה פ"ט מ"ט).

אמרו מעתה: משרבו המנאפין פסקו ממזרים. שנאמר: 'בַּיָּמִים הֵּהֵם לֹא יֵאמְרוּ עוֹד אָבוֹת אֲכָלוּ לֶחֶם וְשָׁנִי בָּנִים תִּקְהֶינָה' (ירמיהו לא, כח).

*

כשם שישראל כולם טמאי מתים, כך ישראל כולם ספק ממזרים. הכיצד?

אם תרצה אמור, בני רחל ולאח כולם ממזרים, שכתוב, 'וְאִשָּׁה אֶל אִמְתָּהּ לֹא תִקַּח לְצַדִּיק לְגִלּוֹת עֲרֻוֹתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ' (ויקרא יח, יח), והבא על הערווה, בניו ממזרים.

אם תרצה אמור, בני יהודה כולם ממזרים, שכתוב: 'עֲרֻוֹת פְּלִתָּהּ לֹא תִגְלַח אִשֶּׁת בְּנָדָה הִיא לֹא תִגְלַח עֲרֻוֹתָהּ' (ויקרא יח, טו), ותמר כלתו של יהודה הייתה, והבא על הערווה בניו ממזרים.

ואם תרצה אמור, ממזרים שהיו נטמעו בקהילות ישראל ש'משפחה שנטמעה - נטמעה' (קידושין עא, ע"א). אמור מעתה, ישראל כולם ספק-ממזרים הם. ומיהו קהל ה'? איש אינו יודע בעצמו שהוא קהל ה'.

ולמה נכתב? דרוש וקבל שכר.

למשוך את השטיח

אליזבט גולדוין

'ממזר' הוא אות קין המושרש עמוק במסורת ובתרבות היהודיות. ממזר הוא פרי זיווג אסור, המשלם מחיר כבד על מעשה הוריו - הוא מוקצה מהחברה, אסור להתחתן עמו וגם ילדיו נושאים אחריו את אות הקין לדיראון עולם.

החשש מהולדת ממזרים הוא אחד המנגנונים החזקים המשעבדים נשים יהודיות מסורבות גט לבעליהן, ומונעים מהן את הזכות האלמנטרית ללדת ילדים. במדינת ישראל 2017, כוחו של האיום הזה עדיין תקף גם על הציבור שאינו שומר מצוות, החושש מיצירת 'כתם' על צאצאיו. במאמר זה אטען, שהדרך להסיר את כתם הממזרות היא חברתית. כל עוד אנשים ישתפו פעולה עם העוול ועם החשש מפני ממזרות, עוצמתו תגבר; וכאשר אנשים יפסיקו לשתף פעולה ולהעניק משמעות למושג הממזר, עוצמתו תקטן. הדרך לעשות זאת היא שכל אחד ואחת מאתנו יימנע מהשימוש במושג 'ממזר' ויחדל לשתף פעולה עם העוול המיותר הזה. במילים אחרות: אני מבקשת לטעון ולהטמיע בחברה את ההבנה כי אין רע במי שמוגדר כממזר; אין לכך כל משמעות.

התורה עצמה אינה מגדירה את פירוש המונח 'ממזר': 'לא יבא ממזר בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה'" (דברים כג, ג) קשה להגזים בחשיבות עניין זה - כלל לא ברור מיהו האדם שלא יבוא בקהל ה' עד דור עשירי. וכתמיד, חז"ל משלימים את מה שהתורה מערפלת, ומגדירים:

ואיזה הוא ממזר? כל שאר בשר שהוא ב'לא יבוא', דברי רבי עקיבה.

**שמעון התמני אומר, כל שחייבין עליו כרת בידי שמיים;
והלכה כדבריו.**

רבי יהושע אומר, כל שחייבין עליו מיתת בית דין; אמר רבי שמעון בן עזאי, מצאתי מגילת יוחסים בירושלים וכתוב בה, **איש פלוני ממזר מאשת איש**, לקיים דברי רבי יהושע (משנה, יבמות ד, יג)

שמעון התימני קבע שממזר הוא מי שנולד כתוצאה מיחסי מין אסורים שהעונש עליהם הוא כרת (עונש שניתן בידי שמים ולא על ידי בית דין). בכלל זה נמצאים כל סוגי גילויי העריות המפורטים בספר ויקרא בפרק יח ופרק כ, וכן יחסים בין אישה נשואה לאיש שאינו בעלה (ולא להפך). בעקבות המשנה קובעת ההלכה שממזרים אינם יכולים להינשא ליהודים רגילים אלא רק לגרים או בינם לבין עצמם.

בשונה מחוקים בעייתיים אחרים בתורה שחז"ל מצאו דרכים לרוקן אותם מתוכן מעשי, כגון בן סורר ומורה, עיר נידחת וכדומה, או חוקים שהם נתנו להם פרשנויות מרככות כמו 'עין תחת עין' (תשלום פיצוי) - בממזרות לא נעשה מהלך כזה. זאת למרות המודעות הברורה של חז"ל לעוול הנעשה לילדים שלא חטאו. כפי שעולה מן המדרש הידוע: "ושבתי אני ואראה את כל העשוקים" (קהלת ד, א) - חנינא חייטא פתר קרייה [= פירש את הפסוק] בממזרים... (מדרש ויקרא רבה, פרשה לב, ח).

לאורך הדורות עשו הפוסקים והרבנים כל מאמץ כדי להסיר את כתם הממזרות ממי שנחשד בכך והתעלמו במודע ממידע מובהק ואף עשו בו מניפולציות מפתיעות למדי, ובלבד שלא להכתים את הנולדים.¹ ובכל זאת, ולמרות הכול, החשש מהולדת ממזרים נותר עד היום כאמצעי שליטה על מיניותן של נשים.

¹ ראו דוגמאות במאמר הממצה של מיכאל ויגודה, 'ביורר חשדות לכשרות יוחסין בבתי הדין, חוות דעת שהוגשה לבית הרבני הגדול במסגרת ערעור מס' 621/תש"ס שהוגש בפניו בתיק 1/99009 - פורסם באתר 'דעת' של מכללת הרצוג: <http://www.daat.ac.il/mishpat-ivri/havat/45-2.htm>

מדינת ישראל הסמיכה את הרבנות הראשית לישראל לעסוק בלעדית בכל דיני המעמד האישי של יהודים. זהו אחד מן התחומים העיקריים שבהם יש ערבוב של הדת במדינה, של הלכה (אורתודוקסית, שכן הרבנות הראשית היא אורתודוקסית וברובה אף חרדית) עם ספר החוקים האזרחי.

השקפת העולם הליברלית שעליה מושתתת הדמוקרטיה, מתנגדת להגדרות מהותניות כגון זו של 'ממזר', מכיוון שהן פוגעות בעיקרון השוויון הבסיסי בין בני אדם. במדינת ישראל, אף שהיא מגדירה עצמה כמדינה דמוקרטית, אין שוויון בפני החוק מכיוון שההלכה היהודית אינה מבוססת על שוויון והיא משתמשת בהגדרות זהות מהותניות, שיש להן השלכות על זכויות וחובות של אנשים שונים: נשים, גרים, לא-יהודים, כוהנים ועוד. לפיכך, במדינת ישראל אין שוויון בין נשים לגברים; בין יהודים לשאינם יהודים; ובין ממזרים ליהודים 'כשרים'. כל מי שמאמין כי שוויון מהותי בין בני אדם צריך להיות התשתית הבסיסית לאוניברסליות החוק במדינה דמוקרטית, צריך להתנגד לעירוב זה של הגדרות זהות מהותניות בתוך ספר החוקים של מדינה דמוקרטית. זהו אחד התחומים המרכזיים שבהם הכרח ליצור מציאות של הפרדת הדת מן המדינה.

מעבר לחוסר השוויון, הענשת ה'ממזר' על לא עוול בכפו מנוגדת לערכי הצדק והמוסר הבסיסיים, כמו שחשו גם החכמים במדרש לעיל: 'אימותיהן של אילו עברו עבירה ואילין עליביא מרחקין להון (ואלו העלובים מרחיקים אותם). אביו של זה בא על ערוה זה מה עשה וזה מה איכפת לוי' (ויק"ר לח ב). כיצד יכולים אנו לתת יד לעוול כה גדול?

החרדה מפני הממזרות במדינת ישראל בימינו קיבלה ממדים דמוניים של ממש, הרבה מעבר לתופעה בפועל - בדיון שנערך בנושא בכנסת במארכ 2017 הוצגו הנתונים שלפיהם רשומים היום בסך הכול 86 ממזרים ועוד 176 'ספק-ממזרים'. רבים טועים לחשוב כי

ממזרים הם ילדים שנולדו להורים שלא נישאו (זו הגדרה נוצרית), ועל כן זוגות רבים נישאים ברבנות, רק בשל החשש מהולדת ממזרים, ולא יודעים שבכך הם דווקא מגבירים את הסיכון של האישה להוליד ממזרים, אם הנישואים לא יעלו יפה. אני יודעת זאת כי אני נשאלת לעתים קרובות, על ידי זוגות לפני חתונה והוריהם: מה יקרה לילדים של זוג שלא נישא ברבנות? האם לא יהיו ממזרים? אנשים משוכנעים שזו הבעיה העיקרית בנישואין מחוץ לרבנות. למען האמת, ילדיה של אישה רווקה אינם ממזרים; רק ילדים של אישה מקודשת כדת משה וישראל, שנולדו מאיש שאינו בעלה, הם בחזקת ממזרים. אך הרבנות אינה מנסה להילחם בבורות אלא דווקא מטפחת אותה, כי היא משרתת את מטרותיה.

האימה שכרוכה בחשש מלידת ממזרים או מגילוי דבר ממזרותם של ילדים שכבר נולדו, מקיפה מעגלים הולכים וגדלים של אנשים. החשש הזה מפרק מערכות זוגיות, מונע מילדים את הזכות לקבל מזונות מאביהם (אם הוא אינו הבעל החוקי של האם הרי שתביעת מזונות תחשוף את ממזרותו. המערכת המשפטית במדינת ישראל היום נותנת לכך יד, מכיוון שהיא סבורה שעדיף להשאיר ילד ללא מזונות ועני ובלבד שלא להגדירו כממזר) - ואלה הן רק מעט דוגמאות לסוג הפגיעות הכרוכות בחשש מהממזרות.² המשמעות הברורה הנובעת מדברים אלה היא, שבניגוד למה שאנשים רבים סבורים, עדיף היום במדינת ישראל להימנע מלהינשא כדת משה וישראל. עדיף לחיות כידועים בציבור ולהישאר רשומים כרווקים ובעיקר כרווקות בתעודת הזהות. זו הדרך הבטוחה ביותר להימנע מהולדת אנשים שיתווגו על ידי הרבנות כממזרים.

בעבר כאמור, עשו הפוסקים מאמץ להטמיע את הממזרים בחברה, ולהוריד מהם את אות הקלון. כך למשל, ממזרים יכלו להיעלם

² לדוגמאות לכלל הבעיות הללו ראו את הטורים של טו"ר רבקה לוביץ' ב-ynet בהם היא מספרת תיאורי מקרה שהיא מטפלת בהם בבתי הדין הרבניים, וכן בספר זה.

מקהילתם ולהיקלט כיהודים כשרים בקהילה אחרת. בתלמוד
כתוב:

אמר רבי יהושע בן לוי: כסף מטהר ממזרים³ שנאמר: 'וישב
מצרף ומטהר כסף' (מלאכי ג, ג). מאי 'מגישי מנחה בצדקה'
(שם)? אמר רבי יצחק: צדקה עשה הקב"ה עם ישראל
שמשפחה שנטמעה נטמעה (בבלי, קידושין עא, ע"א).

מאמר זה מלמד אותנו כמה דברים: ראשית, שממזרים עשירים
הצליחו להינשא למרות ממזרותם - וטוב שכן. חסדו של ה' הוא
שלא ישנה מציאות זו גם לעתיד לבוא. שנית, שאין לחפש ולבדוק את
ייחוסו של יהודי יתר על המידה, כדי לאפשר לממזר להיטמע. ואכן,
לאורך הדורות, סירבו חכמים לשמוע עדויות על ממזרותם של
אנשים, ואף התאמצו מאוד להכשיר אנשים שבכל זאת נחשבו
כממזרים - אם במציאת פגם בקידושי האם המבטל את תוקף
הקידושין; ואם בהנחה כללית שהנולד הוא בנו של הבעל החוקי,
תוך התעלמות מעדויות המעידות אחרת. פוסקים אף הגדילו להגדיר
את משך ההיריון הסביר של האישה עד שנים-עשר חודשים, ובלבד
שלא יהיה צורך להוציא את הממזרים מחוץ לקהילה. ואולם, בניגוד
גמור למסורת הלכתית זו, הרבנות הראשית במדינת ישראל מנהלת
רשימה סודית המכונה 'הרשימה השחורה', ובה רשומים כל פסולי
החיתון במדינת ישראל, כולל ממזרים. רשימה זו, לא רק שאינה
מאפשרת לממזרים להיטמע, אלא שהיא עלולה להסתמך על עדות
שקר ואין מי שיבדוק זאת. בנוסף, אמצעי הזיהוי המשוכללים של
מינו מונעים כל אפשרות להיטמע באלמוניות.

³ רש"י: 'כסף מטהר ממזרים - המטומאים בישראל מחמת ממונם, והוא גורם
להם שיטהרו. שלעתיד לבוא אין הקדוש ברוך הוא מבדילם, מאחר שנדבקו בהם
משפחות ישראל הרבה [...] צדקתו של הקדוש ברוך הוא היא שאינו מבדילם, אלא
הואיל ונטמעו - נטמעו.

מדיניותה של הרבנות היום סותרת אם כן לא רק עקרונות מוסריים, ליברליים ודמוקרטיים בסיסיים, כי אם גם את רוח ההלכה והפוסקים לאורך הדורות, שנמנעו מלסמן אנשים כממזרים אפילו לנוכח הוכחות משכנעות למדי, כדי לא לפגוע בהם ולאפשר להם להיטמע בעם ישראל.

מן האמירה 'משפחה שנטמעה, נטמעה' נוכל להסיק ברמה גבוהה של סבירות שכל עדת היהודים הם ספק ממזרים, שכן אף אחד מאיתנו אינו יכול להיות בטוח שבין אבותיו או אימהותיו לא היו ממזרים. מכאן שאין שום יסוד להפריד היום בין ממזרים ל'קהל ה' - אין קהל ה' טהור לחלוטין ונקי מספק ממזרות. מכאן שכל היהודים הם בחזקת 'ספק ממזרים'.

במקור, חוק הממזרים נועד מן הסתם להרתיע נשים נשואות מלבגוד בבעליהן; ולהבטיח לגברים, המחויבים הלכתית לפרנסת ילדיהם, שהילדים שהם מפרנסים הם אכן ילדיהם. ההצעה שלי לרוקן את משמעות המושג 'ממזר' ממטעניו הדמוניים אינה באה לעודד נשים לבגוד בבעליהן; טענתי היא שהשימוש באיום הממזרות אינו מוסרי, אינו הוגן ואינו יעיל ולכן אין להשתמש בו היום. אי-השוויון בין מעמד האישה למעמד הגבר בעניין זה - איש נשוי הבוגד באשתו, ילדיו אינם ממזרים - רק מגביר את היווצרות העוולות כלפי נשים. החשש מממזרות הפך לאמצעי סחיטה של גברים את הנשים הרוצות גט וחוששות מהולדת ממזרים.

ביטול הממזרות אינו מעודד בגידה; אם סבורים אנו שנאמנות לבן או לבת זוג היא ערך ראוי, יש לעסוק בחינוך לערך זה בצורה שוויונית. אך הענשת ילדיה של האישה אינם אמצעי סביר, יעיל או ראוי להשגת מטרה זו.

ממזרים בימינו נולדים על פי רוב מחוסר ידיעת ההלכה או כתוצאה מסרבנות גט, כאשר נשים מחליטות להמשיך בחייהן למרות שלא קיבלו גט. אם כן, החוק לא רק שלא מצליח ליצור את המציאות

שלשמה נועד, אלא שהוא יוצר עוולות חדשות. כשחוק מפסיק להתאים למציאות החברתית ואף יוצר עוולות חדשות - יש להפסיק להשתמש בו, או לפרש אותו כך שלא יהיה ישים.

כיצד נוכל לפעול לצמצום החוק והשפעתו על החברה היהודית והישראלית?

מועצת הרבנים הקונסרבטיביים פסקה כבר בשנת 1970 שאין חלות לדין ממזרים בימינו, החלטה שאושרה מחדש בשו"ת מנומק ומפורט בשנת 2000.⁴ משמעות ההחלטה היא, שרבנים ורבות קונסרבטיביים יימנעו מלבדוק ולחטט בחייו הפרטיים של אדם יהודי שבא להינשא, ולא יבדקו חשד לממזרות, כי אין לחוק זה שום משמעות בימינו. אנשים אורתודוקסים יכולים להפעיל לחץ על הרבנות להתיר את מקרי הממזרות הקיימים בדרכים הלכתיות, ולהיאבק לביטול ומחיקת הרשימה, שעצם קיומה סותר את רוח ההלכה ואת העיקרון 'משפחה שנטמעה, נטמעה'.

ואילו הציבור שאינו חי על פי ההלכה, צריך פשוט להתחיל להתעלם מהמושג 'ממזר' ולהבין שהוא אינו רלוונטי לחייו מכיוון שהוא סותר ערכים בסיסיים של הוגנות וצדק. כחילונים המחויבים לערכים אלה, יש לנו חובה מוסרית שלא לשתף פעולה עם מה שגורם לשעבוד נשים לגברים הפוגעים בהן או חיים בנפרד מהן, ולא לשתף פעולה עם ענישת אנשים על מעשי הוריהם.

ולציבור הרחב אני קוראת, אל תרוצו להינשא ברבנות – דווקא נישואין ברבנות מגבירים את הסיכון להולדת ממזר ואילו נישואין שלא כדת משה וישראל, שאינם מוכרים ברבנות, הם המונעים זאת, משום שילד שנולד למי שמוגדרת 'רווקה' מבחינת ההלכה, אינו

⁴ Rabbi Daniel S. Nevis, 'A Concurring Opinion regarding Mamzerut', *Respona of The CJLS 1991-2000*, EH4 2000b; Spits Elie Kaplan, 'Mamzerut', *Respona of The CJLS 1991-2000*, EH4.2000a

ממזר! יש אלטרנטיבות מצוינות לנישואין באחת מן התנועות הליברליות או ב'טקס פרטי' בחתונה שיש בה מעמד שווה לאיש ולאישה. הבה נקבע כי אין היום 'ממזרים', ולחלופין, שכל עדת ישראל היא בחזקת 'ספק ממזרים', ובכך נשמוט את השטיח מתחת לאיום הגדול ביותר בימינו על נשים. אם נבין שהמונח 'ממזר' יסודו בעוול, נימנע מלכנות אנשים כממזרים, נקבל אותם כשווים לקהילתנו ונאפשר להם, כדבר מובן מאליה, להינשא לבחירי לבם. זוהי המדיניות הרשמית של ארגון 'הויה – טקס ישראלי' ושל התנועות הליברליות.

מעבר לכך, חשוב לזכור שהבעיה היחידה של ממזרים היום במדינת ישראל היא, שהם אינם יכולים להתחתן כדת משה וישראל ברבנות. הבה נפעל לכך שהרבנות לא תהיה הגוף הבלעדי המופקד על נישואין וגירושין בישראל, וכך יוכלו עוד מאות אלפי אנשים הנחשבים 'פסולי חיתון' לזכות במיסוד הזוגיות שלהם. זה לא כזה נורא להיות ממזר. הממזר הוא 'בחברה טובה' ביחד עם ילידי או צאצאי ילידי חבר העמים, אנשים שאינם יכולים להוכיח את יהדותם באופן מספק מבחינת הרבנות הראשית, זוגות חד-מיניים, זוגות בין-דתיים ופסולי חיתון כגון גיורת או גרושה וכחן.

כהורים, אנחנו מחליטים החלטות רבות עבור ילדינו: מתי והיכן הם ייוולדו, כיצד יגדלו ולאיזה חינוך יזכו; הנולדים אינם בוחרים את מינם ואת מוצאם, וכנראה גם לא את העדפתם המינית. אלה הן עובדות החיים. הורים שבוחרים ללדת 'ממזרים', צריכים להבין כי המחיר הוא בסך הכול שהם לא יוכלו להתחתן ברבנות – ונקווה כי עד שיגיעו לגיל נישואין, נשכיל כחברה לייצר אלטרנטיבה ראויה לרבנות ויהיו נישואים אזרחיים במדינת ישראל. וגם אם לא, אין ממה לחשוש, כי בכוחנו לעקוף ולהתעלם מן העובדה שמדינת ישראל מתכחשת לחובתה לאפשר להם להינשא במדינתם, ולהעניק להם אלטרנטיבה ראויה למיסוד הזוגיות.